

MANSHOLT – EEN BIOGRAFIE

Johan van Merriënboer

MANSHOLT

Een biografie

NOORDBOEK

© 2019 Johan van Merriënboer en Uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp Gert Jan Slagter
Foto omslag © Nico Naeff/Nederlands fotomuseum
Boekverzorging Robert Seton
Druk Bariet Ten Brink, Meppel

ISBN 978 90 5615 497 4
NUR 681 | 697

Dit boek is een herziene uitgave van het proefschrift van Johan van Merriënboer dat in 2006 verscheen bij Uitgeverij Boom, Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De afbeeldingen zijn, tenzij anders vermeld, afkomstig uit het Particulier Archief Mansholt, Nijmegen. De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Noordboek.

Noordboek is onderdeel van
20 Leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl
www.biografieinstituut.nl

Inhoud

Verantwoording 9

- 1 DE POLDER UIT
  - 'Je hoorde het wad en je rook het' 17
  - Dikke boeren 19
  - De clan van opa Derk 23
  - Bert en Wabien en het socialisme 27
  - Traumatische ervaring 34
  - 'Toon karakter, direct vanaf het begin' 38
  - Maar de cello gaat voor! 42
  - Crisis: geen tabaksplanter zoals oom Gajus 45
- 2 PASIR NANGKA
  - Vijftig brieven uit Indië, 1934-'35 53
  - Het dagelijks werk op de plantage 54
  - Op panterjacht 57
  - De inlander 59
  - 'Hier in Indië zijn allen nogal fascistisch getint' 62
  - 'Ik kom weer bij jullie' 64
  - Koloniale dwaasheid 69
- 3 PIONIEREN IN DE WIERINGERMEER
  - De polder in 71
  - Fletum 74
  - Zaken van algemeen, maatschappelijk belang 77
  - De socialistische beweging 79
  - Landbouwpolitieke richtlijnen 82
  - Algehele socialisatie van de grond 86
  - De motor van het gezin 88
- 4 OORLOG
  - Hakenkruisvlaggen en bruinhemden 97
  - De SDAP ondergronds 99
  - Voedsel organiseren 104
  - Hongerwinter 109

- Verzet met de voeten in de modder 113
De ramp van 17 april 1945 122
- 5 MINISTER VAN VOEDSELVOORZIENING
‘Iemand moet het toch opknappen’ 127
Voedselvoorziening 131
Het kernvraagstuk 137
Landbouw tot 1948: op het tweede plan 140
Internationale samenwerking: van FAO tot Marshallplan 143
Een draai om de oren namens het verzet 146
Collectief regeren 151
Exit Van Dam 154
Geen boerin maar ministersvrouw 156
- 6 KOLONIALE OORLOG IN INDONESIË
Zwarte bladzijde 159
Achter Schermerhorn 161
‘Eindeloos geleuter’ 165
Naar de eerste politionele actie 168
Mansholt toch achter oorlogsverklaring 171
Noodlottig misverstand? 176
- 7 LANDBOUW EN POLITIEK 1948-1958
Van scheurpremie tot veekoekenpositie 181
Markt- en prijsbeleid met boerengevoel 182
New look: ‘de vrije ontplooiing van het bedrijf is essentieel’ 187
Minister voor het groene front 193
Het ministerie op de kaart gezet 201
Vechten voor landbouw in de ministerraad 206
Minister voor de Partij van de Arbeid 208
Kandidaat-premier en opvolger van Drees? 214
Landbouwpolitiek testament 220
- 8 EEN BOER VAN DE WERELD
Persoonlijk stempel 225
‘Dat moeten we in Holland ook hebben’ 230
Minister van Ontwikkelingshulp avant la lettre 235
Brieven uit India en Pakistan 239
Uitgekeken op Nederland 247
- 9 EEN PLAN VOOR EUROPA
De opdracht 249

Eerst de kaas en dan Europa 252
De Green Pool (1952-1953): mislukt complot 256
L'échec Européen 261
De factor Mansholt in het integratieproces 266
La relance: Messina, Hertoginnedal, Rome 269
De EEG: een betrekkelijk kleine, protectionistische combinatie? 273
Ein Bauer und ein Sozialist, das ist des Guten zuviel 276
Stresa, 3-12 juli 1958 279

10 PIONIERSWERK IN BRUSSEL

Een tafel en wat stoelen 283
Voorzitter Hallstein 285
De organisatie 289
Alfred Mozer 293
Volkomen onafhankelijk 299
Packages en marathons 306
Een mens moet iets heel anders kunnen doen 309

11 DE EERSTE EUROPESE MINISTER VAN LANDBOUW

Herakleische Dimensionen 313
Tegenstanders: Van der Beugel, Rehwinkel, De Gaulle 316
Blauwdruk, rode lijnen, details 321
De eerste etappe, 1958-1962 324
Complot met Pisani 328
Eerste marathon 331
De Gaulles veto 335
Derde weg of Atlantic partnership? 340
Kennedy 344
Mozer souffleert Kennedy? 352

12 HET KOREN GEOOGST, MAAR DE SLAG VERLOREN

De graanprijs centraal 355
Vlucht naar voren: het plan-Mansholt van 1963 358
Vorfeldbereinigung, packagedeal, graanmarathon 360
Op zoek naar een democratisch kader 363
Mansholt contra vicepresident Humphrey 366
Absurde voorstellen? Van wie? 368
Juli '65: De Gaulle boycot verdere integratie 373
De grootste ramp sinds Hitler 379
De Gaulle veegt de vloer aan met de Commissie 384
Mansholt loopt kwaad weg 388
Het akkoord van Luxemburg: wachten op het andere Frankrijk 390

- 13 FRUSTRATIE, ONRUST, VECHTPARTIJEN
Het thuisfront 395
'Het heeft hem toch wel erg aangegrepen' 397
Irritatie na het tweede veto 401
Kerend getij? 405
Het beruchte plan 408
De barricaden op 415
Maart 1971: boerenoorlog 419
Europese integratie: geen kanonnen maar boter 422
- 14 RADICAAL SLOTAKKOORD
Een nieuwe Marx 425
'Sicco, are you becoming a hippy?' 429
Terug naar Den Haag? 433
Europe's prime minister 437
Unctad III: Noord of Zuid 439
Wrijving tussen Brussel en Washington 441
Bezoek uit Moskou 445
Nixon: 'That jackass in the European Commission' 447
Top van gemiste kansen (Parijs 1972) 451
De voorzitter van de Commissie schaamt zich voor Labour 453
- 15 DROMEN
Met Henny naar Wapserveen 459
Petra Kelly 461
'We hebben niet veel tijd te verliezen' 468
Jongensdroom 472
Zorg en engagement 475
- EPILOOG
De leeuwerik en de Eerste Wereldoorlog 481
Pioniersmentaliteit en Zivildourage 482
De misleidende karikatuur uit *De graanrepubliek* 486
Erflater 489
Het charisma van Europa 493
- Noten 495
Lijst van afkortingen 536
Bronnen en literatuur 540
Personenregister 553

Verantwoording

Mansholt is een begrip. Het staat voor landbouw, Europa, socialisme en milieubewustzijn. Daarachter schuilt de persoon van Sicco Leendert Mansholt, die in 1995 overleed op 86-jarige leeftijd. Velen herinneren zich Mansholt als Europees bestuurder die met zijn landbouwplannen miljoenen bedrijven om zeep hielp. Hij dwong de boeren tot schaalvergroting en verpestte het landschap. Anderen zien hem vooral als uitvinder van het vreselijke landbouwbeleid van Brussel dat de Europese burger een fortuin kost in ruil voor steeds meer boter en mest. Sommigen merken op dat de oude Mansholt tot inkeer kwam en voorstander werd van kleinschalig, ecologisch boeren. Enkelen weten nog te melden dat hij ooit een relatie had met Petra Kelly, oprichtster van de Grünen.

Voor Nederlandse 80-plussers is Mansholt een van de grote namen uit de periode van wederopbouw: de minister die verantwoordelijk was voor de voedselvoorziening. Een aantal van hen kan zich misschien nog het beeld voor ogen halen van een lange man met een rond, kaal hoofd, zelfverzekerd en langzaam formulerend met een licht Gronings accent. In zijn eigen partij, de Partij van de Arbeid, wordt hij gezien als een van de grootsten. Bewoners van de Wieringermeer kennen hem als pionier van hun in de jaren dertig drooggelegde polder. In Groningen ten slotte, de provincie waar hij geboren werd, is Mansholt een held die bij de eerste druk van deze biografie nog geen standbeeld had, maar al wel op postzegels prijkte. Daarna – misschien mede dankzij dit boek – kreeg hij een standbeeld bij Blauwestad, zijn er meerdere straten, een zaal in het Karel de Grotegebouw van de Europese Commissie en een treinstel naar hem vernoemd, vonden exposities over hem plaats, is er een Mansholtleerstoel ingesteld, een Mansholtlezing en een Mansholtprijsvraag, en kwamen er een documentaire (*Overstag*) en een theatervoorstelling (*Mansholt*).

Is de man of vrouw een boek waard? Elke biograaf zou met die vraag moeten starten. Voor Sicco Mansholt ligt een positief antwoord voor de hand. Hij was minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening in zes Nederlandse kabinetten van juni 1945 tot december 1957, vicevoorzitter van de Europese Commissie en commissaris voor Landbouw van januari 1958 tot maart 1972

en daarna voorzitter van diezelfde Commissie tot december 1972. Hij geldt als grondlegger van het gemeenschappelijk landbouwbeleid en als een van de *founding fathers* van de Europese Unie.

Mansholts *Nederlandse* erflaterchap weegt misschien al zwaar genoeg. In de Tweede Wereldoorlog was hij actief in het verzet. Hij organiseerde voedsel voor de illegale werkers en was betrokken bij droppings en wapentransporten. Maar zijn *Europese* erfenis geeft de doorslag. Nadat hij twaalfeneenhalf jaar lang een stempel had gezet op de ontwikkeling van het platteland in eigen land, zou hij dat nog eens vijftien jaar lang doen in de zes lidstaten van de EEG: Frankrijk, Italië, West-Duitsland, België, Nederland en Luxemburg. Hij stond aan de wieg van de Europese Unie. Economische integratie vergde voortdurende *politieke* strijd. Er zijn wat dat betreft tussen 1958 en 1973 diepe sporen getrokken in Brussel, door toedoen van Mansholt.

Daarnaast is er nog een aantal andere aspecten die gefundenes Fressen zijn voor een biograaf. Drie voorbeelden. Ten eerste: Mansholt was boer én socialist. Dat is een zeldzame combinatie. Hoe vielen die twee zaken met elkaar te rijmen? Ten tweede: in 1934 vertrok hij als planter naar Nederlandsch-Indië. Na twee jaar keerde hij terug, teleurgesteld in het koloniale kapitalisme, maar eind jaren veertig was hij als minister wél medeverantwoordelijk voor het voeren van een koloniale oorlog tegen Indonesië. Dertig jaar later beschouwde hij dat als de zwartste bladzijde uit zijn carrière. Wat was er intussen gebeurd? Ten derde: aan het eind van Mansholts loopbaan vindt een opmerkelijke radicalisering plaats. De plansocialist wordt milieubeschermer en profeet van ‘nulgroei’. Waarom?

In 1991 schreef ik het landbouwhoofdstuk voor het boek over het kabinet-Drees-Van Schaik (1948-1951), een uitgave van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis (CPG) in Nijmegen. Oud-minister Mansholt was een van de meelezers. In een korte reactie sprak hij onder meer zijn bewondering uit voor de kwaliteit van de Kamerleden uit die tijd, die nog ‘met beide benen in de maatschappij’ stonden. ‘Ze waren echte volksvertegenwoordigers en daarbij vergeleken vormt het merendeel van de leden van het huidige parlement slechts een schim van het verleden ...’¹

In het hoofdstuk was een flinke paragraaf ingeruimd voor een portret van de minister. Mijn belangstelling voor ‘de man Mansholt’ was gewekt en ik begon meer materiaal te verzamelen. Eind 1992 vroeg ik of ik eens mocht komen praten over het schrijven van een politieke biografie. Dat zou een proefschrift moeten worden. Kort daarop schreef hij terug:

Natuurlijk ben ik gaarne bereid U te ontvangen voor een gesprek een politieke biografie over mij te schrijven. Wel moet ik direct bekennen dat de mogelijkheden dat ik daar zelf veel tijd en aandacht aan kan schenken beperkt zijn. Meermalen is mij gevraagd een autobiografie te schrijven, maar ik heb dat steeds geweigerd. Ik heb daarvoor geen archief bijgehouden, terwijl ik mij tot dusver nimmer tijd heb gegund mij zo in het verleden te verdiepen. Mijn aandacht gaat nog volledig naar vraagstukken van de toekomst en ik hoop dat mijn gezondheid het toelaat dat te blijven doen. (...)

Hij wees me op het boek *La crise*, een marathoninterview met een Franse journaliste over zijn leven en visie op de toekomst. Dat boek was vertaald, niet alleen in het Nederlands, maar ook in het Duits, het Spaans en zelfs in het Japans. Verder had hij thuis tientallen plakboeken die zijn vrouw bij elkaar had geknipt, stapels materiaal dat hij gebruikte voor redevoeringen en op zolder nog een aantal dozen die hij uit Brussel had meegenomen ('ongesorteerd, in pakken gebundeld'). Na 1973 had hij zich volop beziggehouden met hervormingsplannen op landbouwgebied en 'pleidooien voor een economie van het genoeg'. Hij sloot af met: 'Ik schrijf u dit alles om U een indruk te geven van de chaos en om U voor te bereiden op de problemen die U zult ontmoeten als U een politieke biografie wilt schrijven.'²

Op 16 maart 1993 bezocht ik hem in Wapserveen in Drenthe. Mansholt woonde er met zijn vrouw in een monumentale boerderij, fraai gerestaureerd en verder niet meer in bedrijf. Een oude boer, versleten door meer dan een halve eeuw zwoegen op het land. Dat was de eerste indruk. Hij was inderdaad fors én hij had uitstraling, maar hij was ook slecht ter been en had af en toe moeite met spreken. Mansholt was toen 84. Hij vertelde dat hij acht jaar daarvoor door een beroerte was getroffen en recent een terugslag had gehad.

Het gesprek ging van de hak op de tak: ouders, het verzet, Drees, hobby's, president Kennedy, knielende koelies in Indië, het EEG-verdrag, onderduikers in de Wieringermeer, zijn neven Stefan en Herman Louwes et cetera. Af en toe liet zijn geheugen hem in de steek en een paar keer schoot hij vol toen hij zich bepaalde mensen of gebeurtenissen voor de geest probeerde te halen. Aan het eind van de middag – zijn vrouw had twee keer aangeklopt met de waarschuwing dat we het véél te laat maakten, maar hij had haar weggewuifd – wrong hij zich in zijn auto en bracht me terug naar het station. Het was een lange rit, maar van een taxi wilde hij niet weten. Hij reed liever zelf. En dat deed hij bepaald niet langzaam.

Het biografie-project werd voorzichtig op de rails gezet, maar nog voordat serieus archiefonderzoek plaatsvond, overleed Mansholt – toch nog vrij plotseling – in juni 1995. Op basis van het materiaal dat ik had, schreef ik het artikel *Het avontuur van Sicco Mansholt*, dat het jaar daarop werd gepubliceerd in de serie *Politieke opstellen* van het CPG.³

Het project werd op een laag pitje gezet. Nadat oud-Europarlementariër Herman Verbeek – de laatste jaren een huisvriend van Mansholt en zijn vrouw – zich óók als biograaf had opgeworpen, overwoog ik het promotieonderzoek te beperken tot de periode 1945-1958, Mansholts ministerschap. In 2002 besloot ik de draad toch weer op te pakken. Mansholt was een ‘brede’ biografie waard. Inmiddels was het materiaal dat ik in Wapserveen had aangetroffen, overgebracht naar het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam en keurig geïnventariseerd.⁴ Verbeek was gestopt. Hij had het geprobeerd, maar was niet verder gekomen dan een eerste hoofdstuk. Hij was opgelucht de molensteen van zijn nek te kunnen afleggen. Staf en leiding van het CPG stelden mij daarna in staat het onderzoek te voltooien en het boek ‘af te schrijven’.

Ben ik de juiste auteur voor dit boek? Anders gezegd: kan ik me voldoende in Mansholt verplaatsen om hem te begrijpen? De laatste uit mijn familie die zijn brood verdiende in de agrarische sector was mijn grootvader, die als landarbeider een gezin met twaalf kinderen moest onderhouden in het dorpje Achthuizen, een katholieke enclave op het Zuid-Hollandse eiland Flakkee. De Mansholts waren herenboeren met een groot bedrijf in Vierhuizen in de Groningse Westpolder. Sicco’s ouders waren onkerkelijk en actief in de socialistische beweging. Wat dit betreft gaapt er toch wel een kloof tussen de auteur en zijn onderwerp.

Het gat wordt wat opgevuld door expertise als historicus, gespecialiseerd in de naoorlogse Nederlandse politiek, en een studie Europees recht, maar het blijft de vraag of dat voldoende is. Mansholt groeide op in een boerderij aan de Waddenzee in een landschap met een weids uitzicht, waar het leven werd bepaald door het ritme van de seizoenen en waar socialistische strijdlieden werden gezongen, begeleid door moeder op de piano. Dat heeft een stempel op hem gezet en een biograaf moet daarvan doordrongen zijn.

Moet een auteur op vergelijkbare wijze ‘gestempeld’ zijn om zich goed in Mansholt te kunnen verplaatsen? Dat gaat te ver. Mansholt kwam niet van een andere planeet. Een biograaf probeert inzicht te krijgen in algemeen menselijk gedrag, zij het dan van één uniek exemplaar. Hij moet daar wél een

beetje aanleg voor hebben; gevoel voor de tijd waarin ‘zijn’ held leefde, voor universele menselijke kanten én voor het individuele.⁵ Zoals er historici zijn die weinig op hebben met ‘de biografie’, zo zijn er ook socialisten, boeren en Groningers die werkelijk niet begrijpen waarmee Mansholt bezig was.

‘Personen zijn een program en een beleid en een richting,’ schreef Mansholts vriend, de Nederlandse sociaaldemocraat Jaap Burger in 1947.⁶ Het publieke optreden van Mansholt is weliswaar doorslaggevend, maar de meerwaarde van het onderzoek schuilt toch vooral in de koppeling met de persoonlijke sfeer, in de analyse en de herkenbaarheid van bepaalde menselijke aspecten. Politiek is sterk persoonlijk gekleurd en Mansholt was primair politicus. Zijn leiderschap vormt het eigenlijke onderzoeksobject van dit boek. *Wat* hij bereikte is soms minder belangrijk dan de bijzondere manier *waarop* hij dat deed. Sterker nog, nederlagen zijn in dit verband vaak interessanter dan successen.

Elke biografie moet leven, ook die van Mansholt. Hoe dichter de auteur bij het hoofd en het hart van Mansholt komt, des te groter de kans dat hij daarin slaagt. Mansholt mag niet schuilgaan achter landbouwproblematiek en kabinetsoverleg. Op elke pagina moet hij in beeld blijven. Daarbij horen meteen twee kanttekeningen: of een biograaf daarin slaagt is voor een groot deel afhankelijk van het beschikbare materiaal, en: wanneer elke snippetje wordt opgedist, dan is het boek gegarandeerd vervelend. Elke biograaf zoekt zijn eigen weg. Er is geen vast recept. In een zuiver politieke biografie wordt Mansholt wellicht pas ‘geboren’ op 24 juni 1945, de dag waarop hij minister werd. Dan is hij 36 en wordt dus veertig procent van zijn leven overgeslagen. Ik kies voor meer Mansholt en minder politiek.

Selecteren is noodzakelijk. Er is zóveel over Mansholt te vinden, dat het onmogelijk is voor één persoon om binnen een bepaalde tijd alles te zien. En dan bevat de berg die over is hooguit een paar procent van al wat de man in zijn leven gedaan heeft. Uitgangspunt vormt de *persoon* Mansholt. Hierboven werd gewezen op Mansholts leiderschap als onderzoeksobject en op de ‘hoofd-en-hart-benadering’.

Daaruit volgt een aantal concrete vragen: wat dreef hem? Wat waren zijn idealen, ambities en dromen? Hoe hebben die zich ontwikkeld? Welke rol speelde zijn opvoeding en waardoor of door wie is hij verder beïnvloed? Hoe ging hij met mensen om, familieleden, vrienden, medewerkers, partijgenoten en politieke tegenstanders? Wat was zijn politieke stijl? Het is van belang aan te geven *wat* hij tot stand bracht, maar wél met bijzondere aandacht voor zijn eigen inbreng (beslissende ingrepen, nederlagen, stokpaardjes enzovoort).

Tot slot: klopt het bestaande – in de eerste alinea's geschetste – beeld van Mansholt?

Dat leidt tot de volgende vuistregel: persoonlijke bronnen gaan boven politieke, en politieke boven zakelijke. Een brief of interview levert in de regel meer informatie op dan vergadernotulen en beleidsnota's. Het basismateriaal bestaat uit het archief van Mansholt en dat van zijn Brusselse kabinetschef Alfred Mozer, de privécorrespondentie in het bezit van de familie en allerlei interviews met Mansholt (in tijdschriften, uitgezonden op radio en televisie en de verschillende versies van *La crise*).

Redevoeringen en artikelen waar Mansholts naam boven staat, vormen zelden een primaire bron. De meeste waren geschreven door zijn ambtenaren (stukken uit de archieven-Mansholt en Mozer bevestigen dat). Voor het ministerschap (1945-1958) kon ik terugvallen op onderzoek voor het CPG. De notulen van de ministerraad en de *Handelingen* van het Nederlandse parlement zijn niet onbelangrijk. Vergelijkbare bronnen in Brussel zijn er niet. De notulen van de Commissie bevatten hoofdzakelijk de besluiten en gaan nauwelijks in op de gevoerde discussie. Het debat in het Europese Parlement had ook bij lange na niet het gewicht van dat in de Tweede en Eerste Kamer.

Van de archieven van het ministerie van Landbouw heb ik alleen stukken van het kabinet geraadpleegd. De daarin vervatte onderwerpen vond Mansholt belangrijk genoeg om zelf te behandelen (of het betrof 'aangebrachte' dossiers waarbij zijn tussenkomst vereist was). Vergelijkbaar materiaal uit de periode 1958-1973 is ruim voorhanden in de archieven van Mansholt en Mozer. Verder zijn enkele aanvullende interviews afgenomen en is systematisch gezocht naar typering van Mansholt in gepubliceerd materiaal van of over Duitse, Franse, Britse en Amerikaanse tegenspelers (dagboeken, memoires, interviews, biografieën).

Verwacht ik dat het onderzoek iets nieuws oplevert? Ja, er zijn immers bronnen gebruikt die niet eerder beschikbaar waren. De particuliere correspondentie werpt bijvoorbeeld meer licht op Mansholts ouders, zijn studietijd, het verblijf in Indië, de pioniersjaren in de Wieringermeer en de oorlogsperiode. Daarvan was vrijwel niets bekend. De meeste stukken uit de archieven van Mansholt en Mozer zijn voor het eerst bestudeerd en leveren nieuwe gegevens op, vooral voor Mansholts tijd in Brussel (1958-1973).

Op bepaalde thema's is speciaal gelet in de veronderstelling dat het materiaal wellicht 'onthullingen' zou bevatten: de plaats van Mansholts moeder in zijn leven, de rol van het – weinig gedocumenteerde – oorlogsverleden, de ontwikkeling van de relatie tussen de EEG en de VS, de lijn van de theeplanter via de

inzet voor ontwikkelingshulp tijdens het ministerschap naar het rapport van de Club van Rome, Mansholts financiële positie en de affaire-Kelly.

Mansholt is een historische figuur die een biografie waard is. Het ‘nieuws’ schuilt vooral in het boek als geheel. Voor de actualiteit kan Mansholt een inspiratiebron vormen: het politieke leiderschap, zijn opvattingen over Europa en misschien wel de hele biografie. De grijze Europese Unie krijgt een menselijk gezicht via Mansholt, een centrale figuur uit de beginjaren en een van de grootste Nederlandse Europeanen. Een mensenleven spreekt meer tot de verbeelding van de burger dan de uitleg bij een concept-Grondwet.

Mansholts leven is een staalkaart van de twintigste eeuw: landbouw, socialisme, kolonialisme, Tweede Wereldoorlog, Europese integratie, ontwikkelingshulp, milieubeweging. Te veel zakelijke informatie beneemt het licht op de held. Er moet echter wél genoeg context zijn om zijn optreden te kunnen plaatsen. De delen uit de serie *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945* bevatten alleen al zo’n driehonderd dichtbedrukte pagina’s over het landbouwbeleid tussen 1945 en 1958. In *dit* boek gaat het alleen om de essentie van dat beleid en Mansholts aandeel daarin.

Het probleem van de context speelt nog sterker bij ingewikkelde Europese kwesties. Hoe maak je een situatie duidelijk aan de niet in de EU-geschiedenis ingewijde lezer, zonder dat Mansholt verdrinkt in uitleg en de lezer afhaakt? De berg waaruit je kunt selecteren is bovendien hoger, omdat in alle lidstaten materiaal is geproduceerd.

Een ander probleem wordt gevormd door ontoereikende of onbetrouwbare bronnen. De biograaf moet accepteren dat hij niet alles te weten kan komen, dat tegenstrijdigheden inherent zijn aan een mensenleven – dus ook aan dat van Mansholt – en dat hij als auteur subjectief is. Natuurlijk streeft hij wél naar een afgewogen oordeel, maar dat is altijd persoonlijk gekleurd. Hij probeert een evenwicht te vinden. Overschatte reputaties moeten worden doorgeprikt, maar een historicus moet zich daarop niet te zeer fixeren. Alles afbreken zonder iets op te bouwen kan een averechts effect hebben.

Een biograaf moet ten slotte geen relevante feiten onder het kleed vegen die hem niet zinnen. Hij moet wel oppassen bij het uitspreken van een moreel oordeel. Zijn opvatting wat goed is, hoeft die van Mansholt – en die van de lezer – niet te dekken. Bij het wegen van de feiten speelt die opvatting natuurlijk ook al een rol. Elke historicus is per definitie subjectief. Hij stelt vragen, doseert en nuanceert, maar moet ook zelf durven oordelen.

Mansholt als stichtend voorbeeld? Misschien was dat wel de (onbewuste?) drijfveer van deze biografie. Het stuk over Mansholt dat ik in 1996 schreef, schetst het beeld van een charismatisch politicus die de moed had voor zijn overtuiging uit te komen; die zeer geëngageerd was, het hart op de juiste plaats had en zich liet leiden door een idealistische visie; bovendien verzetsheld en een principieel democraat. De lezer is gewaarschuwd.

De eerste druk van deze biografie verscheen op 1 juni 2006. Voor deze tweede, herziene versie heb ik de tekst enigszins ingekort en enkele correcties doorgevoerd – dor hout weggekapt – alsmede de resultaten verwerkt van aanvullend onderzoek over Mansholt dat ik sinds 2006 gepubliceerd heb.⁷

Molenhoek, januari 2019

Johan van Merriënboer

- 1 -

DE POLDER UIT

‘Je hoorde het wad en je rook het’

Sicco Mansholt bracht zijn jeugd door in de Westpolder aan de Waddenzee in het noordwesten van 't *Grunneger Laand*. Hij werd op 13 september 1908 geboren op Thorum, een kathedrale boerderij op ruim negentig hectare vruchtbare klei. De vlakke, uitgestrekte landerijen lagen aan een dijk waarachter zich de zee bevond. Vanaf de dijk reikten weidse vergezichten in alle richtingen. Ruim tachtig jaar later blikte hij terug:

Alles was mooi, maar de dijk, de kwelder en 't wad waren het állermooist! (...) Ik herinner me goed hoe je dan op een mooie voorjaarsmorgen op zondag met je ouders, je beide zusters en broers op de dijk zat en over het wad tuurde. Je keek niet alleen, maar je hoorde het wad en je rook het. De lange koperen verrekijker natuurlijk mee en je keek naar de in de warmte trillende duinen van Schiermonnikoog. Als je vanuit de verte het doffe dreunen van de motor van een vissersboot hoorde, kwam er een verlangen ook de zee op te gaan naar verre onbekende landen ... En achter je, boven de polder, hoorde je de leeuwerik, maar je zag hem niet.¹

Hij genoot van de drukte van het dorsen aan het eind van de zomer. En van het ‘ploegen op wintervoor’, als het stil en mistig was. Dan liep hij mee door de voor achter de ploeg en keek hoe de grond omkrulde. ‘Af en toe hoorde je een knars van een schelp en natuurlijk het korte geroep van de meeuwen achter je. Je rook het zweet van de paarden en voelde je gelukkig.’ Hij herinnerde zich ook dat er voor het eerst een auto in de polder reed, de introductie van een maaimachine op de boerderij (‘Deering zelfbinder met nieuwe Cushmanmotor, voorzien van echte Boschmagneet’) en de komst van elektriciteit. Er brak een nieuw tijdperk aan.

Sicco was de tweede zoon in een gezin van vijf kinderen. Zijn vader en moeder huurden de boerderij van de grootouders van vaderszijde, die zich in 1906 hadden teruggetrokken uit het bedrijf en sindsdien in de stad Groningen woonden. Grootvader kocht de boerderij in 1882, zeven jaar na de

De ouderlijke boerderij Thorum in de Westpolder in Groningen.

drooglegging van de Westpolder. Sicco's overgrootvader was een van de boeren geweest die daartoe het initiatief hadden genomen. De polder had een totale oppervlakte van 535 hectare. Een deel van het nieuwe land werd toegevoegd aan bestaande bedrijven achter de oude dijk. Op het andere deel verrezen zeven nieuwe boerderijen. Thorum was een van die zeven: een statig huis met een graanschuur van zo'n 80 meter lang en een gracht rondom.

De polder was van meet af aan 'een voorbeeld van ondernemingszin en landbouwkundige vernieuwing'.² Ver van de bewoonde wereld werd er baanbrekend werk verricht door een handvol boerenfamilies, op elkaar aangewezen en via onderlinge huwelijken vaak nauw aan elkaar verwant. De namen Dijkhuis, Beukema, Zijlma, Tonkes, Mansholt, Louwes en Loots duiken voortdurend op in de geschiedenis van de Westpolder. Er heerste een pioniersgeest. Naast Thorum lag Fletum, 60 hectare groot. Beide boerderijen waren genoemd naar verdronken dorpjes nabij Embden. Fletum was al in 1876 gekocht door Jochem Mansholt, een jongere broer van Sicco's grootvader. Hij bewoonde het met zijn gezin en zijn jongste zus. Jochem legde de grondslag van Dr. R.J. Mansholt's Veredelingsbedrijf BV, een gerenommeerde onderneming die anno 2019 nog steeds in de Westpolder is gevestigd, bekend om zijn kortstro-erwten, de witte dikkoparwe en de Groninger wintergerst.³ Tot

voor kort bezaten ook de families Louwes en Zijlma nog landbouwbedrijven in de gemeente De Marne, waarvan de Westpolder sinds 1990 deel uitmaakt.

In 1922 werd Thorum verkocht. Het gezin verhuisde naar het dorpje Glimmen bij Groningen. Sicco was veertien. Aan zijn jeugd op de boerderij hield hij een schat aan herinneringen over die hij zijn verdere leven met zich mee zou dragen. Zijn hart zou altijd liggen bij het platteland en het boerenleven. ‘Ik heb nu het gevoel,’ schreef hij in 1990, ‘dat het de belangrijkste periode is geweest, een tijd waarin je hebt leren zien, voelen en denken.’ Een periode die stevig verankerd bleek in zijn onderbewustzijn. Zo kwam bijvoorbeeld in de donkere dagen van november steeds de herinnering aan Sint-Maarten bij hem op:

Erst de grote bedrijvigheid om een voederbiet zo dun uit te hollen dat het licht er mooi doorschijnt. En dan het angstig secure werk om huisjes en scheepjes in het dunne huidje te snijden. (...)’s Avonds de polder in, van boerderij tot boerderij. We belden overal aan en zongen: ‘Sint-Martinus bisschop, roem van alle láánden. Dat wie hier met lich’jes loop’m, is veur ons gain scháánde.’ Van Klaas Smit naar oom Riepkoo en tante Elke, dan oom Jan en tante Katrien, en ten slotte naar oom Hendrik Jan en tante Wiep, met angst in de benen voor de grote blaffende honden daar. De Westpolder? Dat was de wereld. Een heel mooie en onvergetelijke wereld!⁴

Dikke boeren

Het geslacht Mansholt stamt uit noordwest Duitsland. ‘Opa’ Derk Roelfs Mansholt (1842-1921) bracht zijn jeugd door op een pachtboerderij in de buurt van Ditzumer Hammrich, een dorpje op de klei nabij de monding van de Eems in de Dollard. De boerderij lag zo’n vijf kilometer ten oosten van de grens met Nederland. Het onderscheid tussen de twee staten werd door de bewoners nauwelijks gevoeld. Aan beide zijden sprak men vrijwel hetzelfde dialect.⁵ Duitsland was toen nog geen eenheid, maar een losse verzameling vorstendommen. Een nationaal gevoel kende men er niet.

In 1866 kochten Derks ouders een boerderij in Scheemda in het Oldambt, een streek in het naburige Oost-Groningen. Derk was 24 en had al enige tijd verkering met een meisje uit de stad. Hij wilde met haar naar Amerika, maar zijn ouders raadden hem dit af. Uiteindelijk won het boerenverstand het van zijn hart. In een brief aan een van zijn beste vrienden zou hij achteraf opbiechten tot de conclusie te zijn gekomen dat deze verhouding alleen maar tot armoede kon leiden. Hij verbrak de relatie en stak in mei 1866 met de rest van het gezin de grens over. Drie jaar later, op 3 maart 1869, trouwde Derk

met de 29-jarige weduwe Aaltje Dijkhuis uit Meeden, even ten zuiden van Scheemda. Zij bezat twee dochtertjes en een mooie boerenplaats met tachtig hectare uitstekend bouwland. Derk trok bij haar in en werd meteen opgenomen in de kring van dorpsnotabelen. In juli 1873 werd hij genaturaliseerd.⁶

Derk Mansholt deed een goed huwelijk. Als zelfstandig boer viel hij als het ware met zijn neus in de boter. Van oudsher was het Oldambt een landbouwsreek bij uitnemendheid. Rond 1800 werd hier ‘de moderne boer’ geboren, door de Wageningse socioloog en demograaf Evert Willem Hofstee omschreven als ‘de boer, die niet meer in trage sleur de vast getrapte paden der voorvaderlijke traditie bewandelt zonder dat hij er zich eigenlijk van bewust is waarom hij dit zó en dat zó doet, maar de boer, die rekende en overlegde, die nadacht over de te volgen werkwijze en de te gebruiken werktuigen’.⁷ Vanaf dat moment steeg de welvaart in dit gebied naar grote hoogten. De boerderijen werden almaar fraaier en de bewoners kregen steeds meer vrije tijd. De herenboeren gingen lezen, studeren en schrijven. Zij wijdden zich aan de cultuur, het verenigingsleven, het plaatselijke en provinciale bestuur.

Omstreeks 1880 was de ‘Groninger boer’ een begrip geworden: een grote akkerbouwer met een bedrijf van ten minste veertig tot vijftig hectare die voor de markt produceerde, op grote schaal gebruikmaakte van loonarbeid en zich voortdurend richtte op modernisering, op verdere rationalisatie van de productie. Hij was vermogend, standsbewust en nam actief deel aan het openbare leven, vaak in bestuursfuncties. Zijn politieke en religieuze opvattingen waren sterk beïnvloed door de Verlichting. De ‘Groninger boer’ stemde meestal liberaal en dacht vrijzinnig. Individualisme en onafhankelijkheid – baas zijn op eigen erf – stonden hoog in het vaandel. In feite sloeg het begrip enkel op een kleine voorhoede, die min of meer als nieuwe aristocratie fungeerde. In Groningen zelf bestempelde men dit prototype met ‘de dikke boeren van de klei’.⁸

Derk Roelfs Mansholt week als herenboer af van het algemene patroon. Hij combineerde een uitzonderlijk organisatietalent met actief schrijverschap en een voorkeur voor radicale politieke ideeën. Mansholt ijverde voor een sterke landbouworganisatie. Hij probeerde de versnipperde krachten te bundelen en maakte zich al sterk voor een wettelijk geregelde centrale landbouwvertegenwoordiging, meer dan vijftig jaar voordat een dergelijk orgaan – Het Landbouwschap – officieel zou worden ingesteld. Vanaf 1871 werd hij door de afdeling Meeden afgevaardigd naar het hoofdbestuur van de Maatschappij van Landbouw in de Provincie Groningen (MLG), waarvan hij van 1882 tot 1885 voorzitter was. De MLG stimuleerde de studiezin van haar leden via jaarlijks voorgelegde vraagpunten, een unieke werkwijze. Mansholt gaf er de